

УДК 913:911.3

ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ВИДАТНОГО НІМЕЦЬКОГО ГЕОГРАФА АНТОНА БЮШІНГА

Михайло Рутинський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна*

А. Бюшінг – один з найвидатніших європейських географів другої половини XVIII ст. Найфундаментальніша праця – “Новий землеопис, або універсальна географія” (1754) – принесла йому світову славу, лише за життя автора її перевидали вісім разів і переклали майже всіма європейськими мовами.

Систематизовані А. Бюшінгом географічні відомості є цінним джерелом з історичної географії України. До кожного нового перевидання ці відомості (зокрема, статистичні) А. Бюшінг скрупульозно оновлював, деталізував і змінював відповідно до нових реалій епохи (у 1760-ті роки навів розлогіий опис українських земель Червоної Русі в складі Польського королівства, у 1770-ті роки першим серед європейських географів опублікував географічний опис новоутвореного Королівства Галичини й Володимирії, у 1780-ті роки видав серію статистично-географічних студій з новими даними про географію населення, господарства, комунікації і торгівлі західно-, центрально- та південноукраїнських земель).

Розглянуто роль і внесок А. Бюшінга в географічне вивчення теренів України другої половини XVIII ст. Саме А. Бюшінг у 1762–1763 рр. усталив для світової географічної спільноти нову узагальнювальну географічну назву країни, відомої з давніших трактатів як Київська Русь, Червона Русь, Руське воеводство та Країна Козаків. У заголовку відповідного розділу він зберіг офіційну колоніальну назву, дану в 1764 р. Катериною II розформованій нею Гетьманщині – Малоросія. Однак, нижче розпочав її географічну характеристику таким визначенням: “Країну цих Козаків, зазвичай, називають Україною...”. А. Бюшінг подав короткі географічні довідки про всі губернії і найбільші міста України.

У працях А. Бюшінга наведено цікаві відомості про адміністративно-територіальну структуру України, кількість і залюдненість міст, оригінальні авторські викладки з географії торгівлі, стану розвитку річкового і гужового транспорту, формування центрів мануфактурних промислів тощо.

А. Бюшінг у 1772–1775 рр. першим серед науковців сформулював для світової географічної спільноти основні географічні відомості про нову адміністративно-територіальну одиницю Європи – Королівство Галичини й Володимирії – правонаступницю давніших Князівства Галицько-Волинського та Воеводства Руського. Він є автором перших оглядових карт Європи, де відображено цю географічну одиницю.

Критично проаналізовано зміст й актуалізовано фактологічний матеріал цих творчих напрацювань видатного географа. З’ясовано цінність окремих праць ученого для історико-географічних студій особливостей розвитку і територіальної організації українських земель того періоду.

Ключові слова: Україна, українські землі, історична географія, наукова спадщина, А. Бюшінг.

Після епохи універсальних космографій XVI–XVII ст., які поєднували відомості всіх наук про Всесвіт і Землю, а також окремих країнознавчих праць, у яких органічно поєднували відомості з історії, природничої історії, етнографії та економіки, стараннями десятків видатних німецьких, французьких, британських і російських учених

географія виокремилася в самостійну фундаментальну науку, що стала одним зі стовпів шкільної, гімназійної й університетської освіти в усій Європі. Вісімнадцяте століття дало людству плеяду видатних учених-енциклопедистів, які заклали основи теорії і методології географічної науки та започаткували її окремі напрями. Серед них виділимо німецьких географів – розробників засад нової географії й авторів перших багатотомних географічних описів Європи. Зокрема, значний внесок у географічне вивчення українських земель та формування академічного блоку географічних відомостей про них у системі класичної німецької географічної освіти зробили видатні німецькі географ і педагог Антон Фрідріх Бюшінг (1724–1793) та географ, проповідник і педагог Йоганн Фрідріх Цельнер (1753–1804).

Наша мета – стислий ретроспективно-географічний аналіз географічних відомостей про українські землі німецького вченого Антона Бюшінга, насамперед актуалізування основних творчих напрацювань та оцінка внеску цього вченого в історико-географічне вивчення формування й поділу території України, її природи, людності, міст, господарства, комунікацій і зовнішньої торгівлі. Особливої актуальності й ваги ретроспективно-географічні дослідження такого типу набувають нині – у час творчого переосмислення спадщини вчених попередніх століть та формування на її основі сучасних теоретико-методологічних засад історичної географії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика історико-географічних досліджень території України та вивчення наукової спадщини окремих представників географічної науки минулих століть є предметом численних наукових праць та розвідок сьогодення. Питання історії географії, еволюції її теоретичних і прикладних напрацювань, поглиблення окремих напрямів історико-географічної регіоналістики нині розробляють чимало українських учених, з яких найбільш значущий доробок мають представники львівської, київської, чернівецької, харківської, тернопільської та житомирської наукових шкіл історичної географії. Натомість доречно згадати, що чи не першим українським дослідником, який критично проаналізував українознавчу складову географічних студій В. Ганзена, А. Бюшінга та Й. Цельнера, є перший голова товариства “Просвіта” Анатоль Вахнянин [30], а найвідомішим сьогодні монографічним дослідженням життя і творчості цього видатного німця є книга Петера Гоффмана “Антон Фрідріх Бюшінг (1724–1793). Життя в епоху Просвітництва” [20].

Антон Фрідріх Бюшінг (A. F. Büsching), за визнанням дослідників, є одним з найвидатніших європейських географів другої половини XVIII ст. [18, 20, 23, 24]. (Його не треба плутати із сином – не менш відомим німецьким географом Йоганом Густавом Бюшінгом (J. G. Büsching, 1783–1829)).

За освітою А. Бюшінг – магістр теології (ступінь здобув у 1743 р.). Відтак здобув визнання як лютеранський теолог, просвітителі і дослідник життя лютеранських громад у Священній Римській імперії, Речі Посполитій і Російській імперії, автор фундаментальних монографій з цієї проблематики (див. рис. 1). Перші кроки самостійного дорослого життя молодий магістр зробив як приватний учитель дітей аристократів. Склалося так, що А. Бюшінг кілька років служив репетитором сина данського урядника, і коли того призначено послом у Росію, 1749 р. супроводжував родину графа в подорожі до Санкт-Петербурга. Згодом ця і наступні подорожі А. Бюшінга Європою дали йому матеріал для підготовки фундаментальних географічних описів європейських країн.

Уже перше ознайомлення з класичною безправно-рабською системою російського абсолютизму й спілкування з петербурзькими лютеранами справили на німецького мислителя доволі неприємне враження [1]. За першої ж нагоди він утік на батьківщину, де 1750 р. узявся за написання головної географічної праці свого життя. Її перші томи видано в 1752 і 1754 рр. у Копенгагені. Енциклопедична точність і деталізація цієї географії одразу змусили університетську професуру визнати А. Бюшінга непересічним ученим-географом.

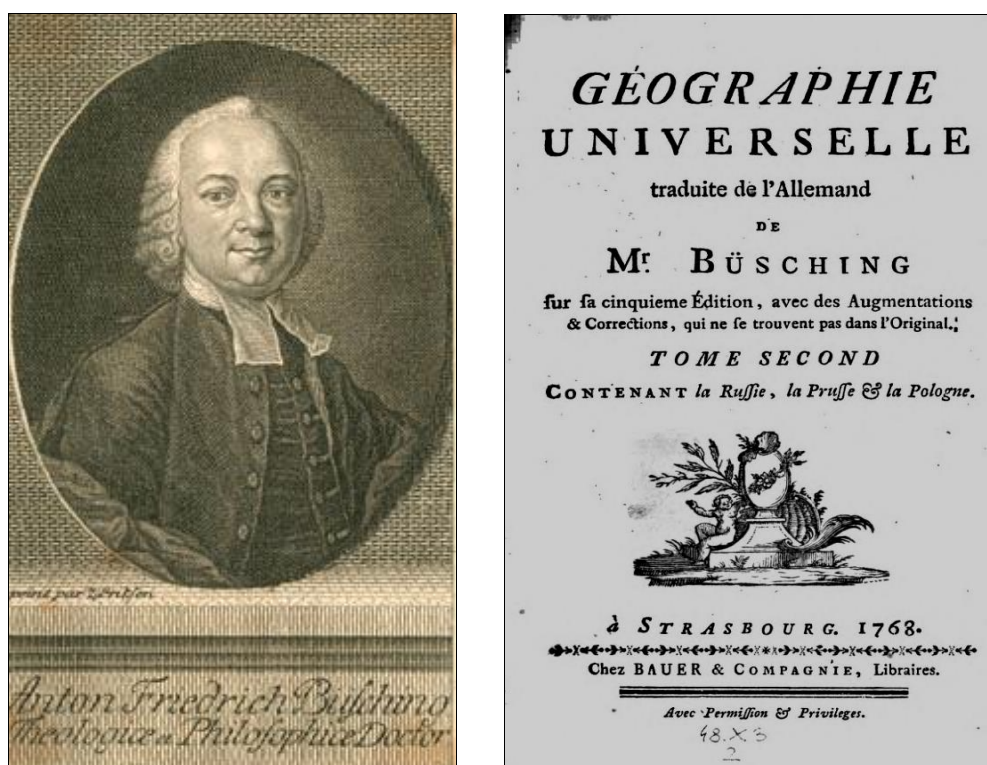

Рис. 1. Портрет А. Бюшінга та титульна сторінка його праці “Універсальна географія. Т. 2: Росія, Пруссія та Польща” (1768) [10], у якій слово “Ukraine” у тому чи іншому контексті згадане близько півсотні разів, а Червоній Русі (західноукраїнським землям) присвячено окремий розділ

У 1754 р. А. Бюшінга зараховано на посаду ад’юнкт-професора філософії факультету теології Гетінгенського університету. У Гетінгені 1755 р. він одружився з поеткою К. Дільтея, за наукові здобутки в 1757 р. отримав звання професора богослов’я, високу імперську нагороду і протекторат Фрідріха II, був обраний почесним членом Гетінгенського наукового товариства.

А. Бюшінг 1761 р. вдруге поїхав у Російську імперію з метою консолідувати й організувати численну німецьку общину Санкт-Петербурга. Тут він став пастором лютеранської церкви Святого Петра та директором німецької школи при ній. Усвідомлю-

ючи важливість освіти й просвітництва, учений запросив у Санкт-Петербург низку найталановитіших бідних випускників німецьких університетів і 1762 р. на базі церковної школи відкрив академічного рівня “Школу мов, наук і мистецтв”, яка відразу ж здобула визнання і славу взірцевого освітнього закладу Північної Європи [20]. Заклад процвітав під безпосереднім протекторатом високоосвіченого німця Карла Петера Улріха фон Гольштайн-Готторпа (імператора Петра III), який вважав себе земляком і особистим другом автора “Географії Шлесірга й Гольштайна” (1752).

Серія кривавих інтриг, катувань і страт цвіту європейського дворянства та збройного двірцевого перевороту вжахнула, а диявольське лицемірство нової імператриці – убивці свого чоловіка-імператора Карла Петера і його вірних соратників зі шляхетних німецьких династій – глибоко шокувала побожного А. Бюшінга [19]. Катерина II одною рукою підписувала укази про політичні переслідування всіх своїх опонентів, усунення від реальної влади Сенату (1763) і Церкви (з секуляризацією її земель, 1763), скасування Гетьманської автономії й поглинання України (1764), а іншою – щедрими подачками схияляла на свій бік усіх відданих ідеї цілковитого абсолютизму (“самодержавія”).

А. Бюшінг відомий тим, що відмовився від по-імператорськи щедрої пропозиції Катерини II очолити Російську АН і самому собі визначити розмір щомісячної грошової винагороди, знехтував нагодою швидкого збагачення і з огляду на розростання репресій у 1765 р. відбув на батьківщину. (Крім німців, тоді з Росії в Пруссію також поспіхом утікало чимало вихідців з Гетьманщини: генерал-ад’ютант А. Гудович, флігель-ад’ютант В. Ханенко, С. Карнович та ін.). Свої гнітючі враження від важких форм рабства в Росії лютеранський просвітитель виклав у російських листах [1, 13].

На батьківщині А. Бюшінг присвятив своє життя лютеранському служінню суспільству, університетській освіті та науці.

Професор університетів у Галле й Геттінгені, академічної гімназії в Берліні, видавець наукових часописів, пастор і популяризатор науки А. Бюшінг є автором низки фундаментальних географічних праць: “Географія Європи і Північної Азії” [7], “Нова географія” [16], “Географія країн і держав Європи: зі статистичним оглядом поточного стану Європи” [17] тощо. А його сукупний доробок сягає понад сотню підручників, монографій, нарисів і статей у царинах теології, історії народів Європи і лютеранської Церкви, лютеранських догматів, філософії, мистецтвознавства та географії [23].

А. Бюшінга визнано фундатором нової наукової географії. Завдяки багатотиражному виданню 1762 р. англійською мовою в Лондоні перших шести томів праці під назвою “Нова система географії...”, а кількома роками пізніше її перевидання в Страсбурзі французькою мовою (див. рис. 1) А. Бюшінг став найвідомішим географом Старого й Нового світів [18]. Його 11-томну працю критикували наступники за певний формалізм, недостатню увагу до природничої географії, надмірну деталізацію (опис лише німецьких земель має понад дві тисячі сторінок) тощо, однак усі визнавали, що “нова географія” А. Бюшінга дала потужний поштовх розвитку німецької, французької, британської й американської наукових географічних шкіл [24]. Після смерті професора послідовники підхопили його естафету й продовжили писати та видавати нові томи “Нової географії...”: Спренгел видав чотири частини Т. 11 “Азія” (Гамбург, 1802–1807), Гартманн – Т. 12 “Африка” (1799), Ебелінг – шість частин Т. 13 “Америка” (1800–1803).

Систематизовані А. Бюшінгом географічні відомості є цінним джерелом з історичної географії України. Найфундаментальніша праця німецького географа – “Новий землепис, або універсальна географія” (Neue Erdbeschreibung oder Universal

Geographie, 1754 і наст.) [14] – принесла йому світову славу, лише за життя автора її перевидали вісім разів і переклали майже всіма європейськими мовами, у тім числі польською й російською¹ (рис. 2). Зокрема, у Санкт-Петербурзі тиражували такі окремі томи А. Бюшінга з географічними відомостями про українські землі: “Керівництво до корисного пізнання географічного і політичного стану європейських держав і республік” (1763), “Королівство Угорське” (1774), “Королівство Польське і Велике герцогство Литовське” (1776) [27, 28]. Натомість найцитованишим сучасними географами є дослівне (без будь-яких скорочень і політичної цензури) англomовне перевидання перших шести томів 11-томника “Нова система географії... А. Бюшінга” (Лондон, 1762).

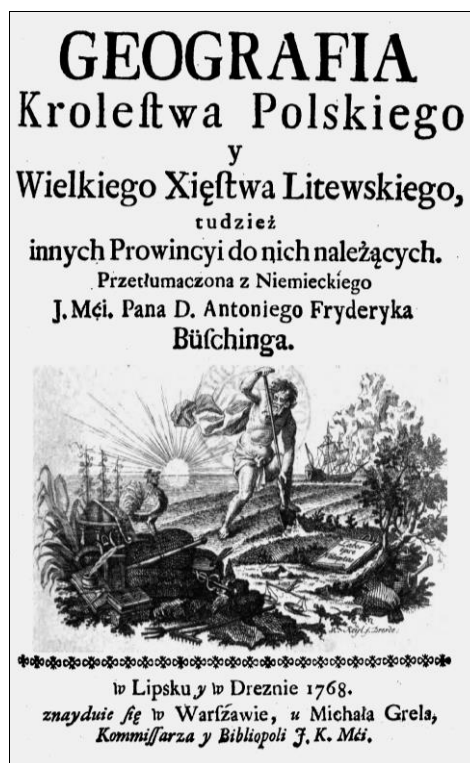
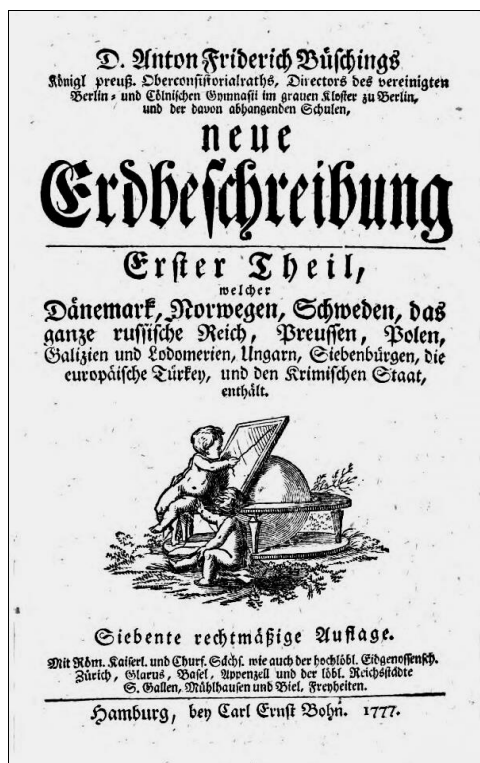

Рис. 2. Титульні сторінки праць А. Бюшінга “Новий землепис. Данія, Норвегія, Швеція, вся Російська імперія, Пруссія, Польща, Галичина й Володимирія, Угорщина, Трансільванія, європейська Туреччина та Кримське ханство” [15] та “Географія королівства Польського й Великого князівства Литовського, а також інших провінцій, належних до них” [9].

¹ Для росіян доробок А. Бюшінга уступив українець Іван Долинський (1746–1809) – автор першого перекладу російською “Нової географії...” і низки інших праць, книговидавець наукової літератури при Санкт-Петербурзькій академії наук.

Цінність географічних відомостей про Україну, скрупульозно зібраних і систематизованих А. Бюшінгом у комплексному географічному описі країн Європи, полягає в тому, що цей видатний географ безпосередньо мандрував українськими теренами, близько спілкувався із деякими вихідцями з України, а також був свідком епохи розквіту й руїни Гетьманщини, колонізації надчорноморських степів, нової кріпосницько-колоніальної політики в реорганізованих на російський лад малоросійських провінціях та появи на уламках Речі Посполитої нового автономного Королівства Галичини й Володимирії під протекторатом імператора Священної Римської імперії.

Географію та історичну роль Гетьманської України й Руського воєводства Речі Посполитої в російсько-шведській війні А. Бюшінг описав у спеціальній праці “Нарис Російської імперії за [царювання] Петра Великого” (1761, 1763) [12], а також у додатку до праці “Географія Данії, Швеції, Фінляндії...” (1788) [6].

Основні ж географічні відомості про українські землі в 60- та 70-ті роки XVIII ст. зосереджені в 11-томнику географії держав Європи. Причому наголосимо, що до кожного нового перевидання ці відомості (зокрема, статистичні) А. Бюшінг скрупульозно оновлював, деталізував і змінював відповідно до нових реалій епохи (у 60-ті роки дав розлогий опис українських земель Червоної Русі у складі Польського королівства, у 70-ті першим серед європейських географів опублікував географічний опис новоутвореного Королівства Галичини й Володимирії, у 80-ті роки видав серію статистично-географічних студій з новими даними про географію населення, господарства, комунікації і торгівлі західно-, центрально- та південноукраїнських земель).

Історико-географічні відомості про Україну в другій половині XVIII ст. сучасна світова географічна спільнота, здебільшого, черпає з таких розділів першого тому “Нової системи географії: У якій подані загальні відомості... і детальний опис... областей та провінцій, міст і містечок, фортець, морських портів, виробництва, мануфактурної індустрії і торгівлі...” (London: A. Millar, 1762; або її останнє репринтне перевидання – London: General Books LLC, 2010):

✓ із описом Центральної, Східної та Південної України та її північно-східних етнографічних земель, що не ввійшли в межі сучасної держави: Busching A. F. *European part of the Russian // A New System of Geography: in Which Is Given a General Account of the Situations and Limits, the Manners, History, and Constitution of the Several Kingdoms and States in the Known World: and a Very Particular Description of Their Subdivisions and Dependencies, Their Cities and Towns, Forts, Sea-Ports, Produce, Manufactures and Commerce...* by A. F. Busching,... – London: A. Millar, 1762. – Т. I. – P. 411–428;

✓ із описом Західної України та її західних етнографічних земель, що не ввійшли в межі сучасної держави: Busching A. F. *Red Russia // A New System of Geography: in Which Is Given a General Account of the Situations and Limits, the Manners, History, and Constitution of the Several Kingdoms and States in the Known World: and a Very Particular Description of Their Subdivisions and Dependencies, Their Cities and Towns, Forts, Sea-Ports, Produce, Manufactures and Commerce...* by A. F. Busching,... – London: A. Millar, 1762. – Т. I. – P. 607–654.

(Основною їхньою вадою є шаблонність перекладу англійською понять “русини”, “Червона Русь”², “Руське воєводство”, з одного боку, та “росіяни” і “Росія”, з іншого,

² Універсальна пошукова система www.google.com *doci* на запит “Red Russia” видає інформацію про Червону комуністичну Росію (СРСР), а англійська інтернет-енциклопедія

через що виникає певна етнотермінологічна плутанина і, як наслідок, типовий хибний висновок низки простих читачів і дослідників минулих століть про те, що Білорусь і Правобережна Україна – це географічні назви окремих частин Росії, а тамтешніх росіян, відтак, географи називають “*белорусским*” і “*малоросийским* населением”, а хліборобів, переселених у надчорноморсько-надазовську степову зону анексованого Кримського ханства (“Южную Россию”) – “*новоросийским* населением”).

Натомість, в університетських книгозбірнях Львова, Києва, Харкова, Одеси та публічних бібліотеках України серед вітчизняних дослідників XIX–початку XX ст. більшим попитом користувалися видання А. Бюшінга мовою оригіналу (видрукувані складним для читання готичним шрифтом) й основною мовою міжнародного спілкування тогочасної інтелігенції – французькою. (А скорочені переклади російською³ й польською мовами часто-густо слугували додатковими навчальними посібниками географії).

Географія України в фундаментальній “Універсальній географії. Т. 2: Росія, Пруссія та Польща” (1763) розпочинається з економіко-географічної оцінки її значення в системі європейської торгівлі. Зокрема, А. Бюшінг констатував: “Київ – найбільший центр суходільної й чорноморсько-середземноморської торгівлі імперії Катерини II з Європою. Контролюють її купці України, які через кримських татар налагодили жваві торгові контакти з містами Криму. Україна – основний регіон фабричного виробництва в імперії, тут зосереджена основна частина мануфактур, де для внутрішніх потреб і на експорт продукують товари легкої і харчової промисловості та металургії” [10, р. 207].

Шостий розділ регіонального огляду провінцій і колоній Російської імперії має назву “Малоросія, або Мала Русь” (*La Russie Mineure, ou Petite Russie*, р. 207–250). Розпочав його А. Бюшінг класичною для європейських географів XVI–XVIII ст. фразою: “Це країна народу Козаків... Під назвою “Козаки” розуміють людність, яка населяє південні регіони Русі. Вона... дуже відрізняється від росіян за політичною та військовою організацією” [10, р. 207].

Видатний німецький географ А. Бюшінг у 1762–1763 рр. усталив для світової географічної спільноти нову узагальнювальну географічну назву країни, відомої з давніших трактатів як Київська Русь, Червона Русь, Руське воеводство та Країна Козаків. У заголовку відповідного розділу він зберіг офіційну колоніальну назву, дану в 1764 р. Катериною II розформованій нею Гетьманщині, – Малоросія. Однак нижче розпочав її географічну характеристику таким визначенням: “Країну цих Козаків, зазвичай, називають Україною – ім’ям, яке поширюється і на сусідні держави. Вона, зокрема, охоплює землі Росії, Польщі, Татарії⁴ та Туреччини⁵. Україна має рівнинне положення,

“Вікіпедія” *переадресовує* тих, хто вишукує місцезнаходження Червоної Русі в XV–XVIII ст., на допис із її не англійською, а *латинською* назвою “Red Ruthenia”.

³ Із них пересічні російські гімназисти з подивом і недовірою довідувалися, що за пару століть до того, як Велике Московське князівство повеліли називати Росією, а його населення – “русскими подданными”, – “исконно Русское воеводство” розміщувалося в Україні й було найзаможнішою й найбільш густозаселеною частиною тогочасного Польського королівства.

⁴ Мав на увазі нові хліборобські українські слободи в до того кочівницькому татарському Дикому Полі (Надчорноморському, Надазовському й Північнокримському степах).

⁵ Мова йде про турецькі володіння Криму та Буго-Дунайського межиріччя. Після чергової російсько-турецької війни, за умовами Ясського мирного договору 1791 р., Османська імперія відмовилася від прав на Крим і поступалася Росії територією між Дністром і Південним Бугом,

незрівнянно високу народжуваність, містить велику кількість дуже мальовничих річок та неозорих лісів. Вона продукує у надмірному обсязі всякі овочі й збіжжя, тютюн, мед і віск, більшу частину яких вона віддає Російській імперії”⁶ [10, р. 237].

Нижче А. Бюшінг подав короткі географічні довідки про всі губернії і найбільші міста України: Київ (р. 246–250), Чернігів, Батурин, Глухів, Переяслав, Прилуки, Полтаву та ін.

Восьмий розділ книги має назву “Губернія Новоросія” – за словами А. Бюшінга, ця адміністративна одиниця організована імператрицею з козацького населення у пониззях Бугу й Дніпра та переселенців так званої Нової Сербії.

Розділ 9 – “Білгородська губернія” – цікавий констатацією факту історико-географічного зв’язку цієї землі з Малою Руссю ще з доби Великого князя Володимира, а також факту залюднення цієї землі народом козаків, які записувалися на службу до московитських царів і заклали тут низку прикордонних містечок-фортець.

У розділі 10 – “Слобідська губернія” (р. 254–256) – наведено лаконічні відомості про Харків, Суми й інші поселення краю. Проте найцікавішою є ремарка вкінці цього розділу, що уточнює географічну належність описаних вище губерній. Зокрема, А. Бюшінг інформував європейських читачів: “Границі України, які чітко окреслені в межах Білгородської та Київської губерній, далі окунтурені ланцюгом малих фортець, на відтинку від Дніпра до Дону побудованих у 1735 і 1736 рр. проти кримських татар” [10, р. 256].

Розділ 11 – “Воронезька губернія” – доволі скрупульозно ознайомлює з її повітами і поселеннями, які залюднені донськими й українськими козаками, зокрема, детальніше описує Бахмутський повіт і його окрасу – Святогірський монастир-фортецю.

Третя частина книги – “Польща і Литва” – містить комплексну географічну характеристику історії формування кордонів і земель, природи, господарського укладу та поселень жителів Білої і Червоної Русі. У ній А. Бюшінг ознайомив західноєвропейську географічну спільноту з іншою половиною України – землями від Поділля до Ряшева і Ярослав, які з часів Галицько-Волинської держави і “до нині” населяють русини – людність однакової мови, релігії й звичаїв із народом козаків Наддніпрянської України.

У 1768 р. граф Е. Куропатницький виконав переклад з німецької польською мовою і видав значним тиражем цю частину географічного трактату А. Бюшінга під назвою “Географія Польського королівства і Великого князівства Литовського, а також інших провінцій, до них належних” [9] (див. рис. 2). Книгу ілюструє детальна карта, на якій показані основні населені пункти і комунікації Правобережної України середини XVIII ст. Як джерело фактичного матеріалу з історичної географії цей трактат А. Бюшінга цікавий відомостями про адміністративно-територіальну структуру, кількість і залюдненість міст, оригінальними авторськими викладками з географії

що була населена останніми вільними козацькими слободами і ногайськими татарами та називалася “Сдисан”, тобто “Сім тисяч луків” (стільки стрільців могла виставити на заклик султана місцева орда).

⁶ Мовою оригіналу: Le pays de ces Cosaques est communément appelle Ukraine, nom qui signifie proprement un pays limitrophe. Il forme en effet la séparation de la Russie, de la Pologne, de la Tartarie & de la Turquie. L’Ukraine consiste en une plaine d’une fertilité incomparable, & entrecoupes d’une grande quantité des plus belles rivières, des forets les plus agréables. Elle produit dans la plus grande abondance toutes fortes de grains & de légumes, du tabac, du miel & de la cire, dont elle fournit une grande partie de l’Empire Russien.

торгівлі між Галичиною, Волинню і Поділлям та іншими землями Європи, обсягу і структури товарообмінних потоків, стану розвитку річкового і гужового транспорту, формування центрів солепромислу та інших мануфактурних промислів тощо.

Із включенням Галичини до складу Священної Римської імперії Габсбургів вичення природно-ресурсних багатств та економіко-географічного потенціалу цього регіону набуло нового імпульсу й суттєво активізувалося. За влучним спостереженням А. Вахнянина: “Як нині до Камеруну, побережжя занзибарського або на острови самоанські тиснуться учені подорожники німецькі, щоб народами свому підготувати нову область до матеріальної експлуатації тих земель, так під той час галицькій “Baerenland” був в очех народу німецького “обітованою землею”, з котрої Німець надіявся для себе великих користей матеріальних” [30].

Видатний німецький географ А. Бюшінг у 1772–1775 рр. першим серед науковців систематизував для світової географічної спільноти систему основних географічних відомостей про нову адміністративно-територіальну одиницю Європи – Королівство Галичини й Володимирії – правонаступницю давніших Князівства Галицько-Волинського та Воеводства Руського. А. Бюшінг є автором перших оглядових карт Європи, де відображено цю географічну одиницю (рис. 3).

Рис. 3. Новоутворене Королівство Галичини й Володимирії на оглядовій карті Європи А. Бюшінга (фрагмент) [8]

Перевидання 1777 р. першого тому географії Європи А. Бюшінга уже відображало ці нові геопросторові реалії й мало назву “Новий землеопис. Данія, Норвегія, Швеція, вся Російська імперія, Пруссія, Польща, Галичина й Володимирія, Угорщина, Трансільванія, європейська Туреччина та Кримське ханство” [15] (див. рис. 2). Ця книга – надзвичайно цінне джерело з історичної географії всіх земель України (від Підляшшя і Закарпаття до Криму й Донеччини) – як у її сучасних кордонах, так і в тогочасних етногеографічних межах, на 1/3 розлогіших, ніж сучасні. Картографічно відомості А. Бюшінга про населені українцями території Європи, головню, збігаються з картосхемою “Українські етнічні землі” М. Грушевського [29] (див. рис. 4).

Рис. 4. Українські етнічні землі за М. Грушевським [29]

Згадана праця А. Бюшінга містить опис природних багатств кожного краю, його адміністративного поділу, регіональних і локальних особливостей господарської спеціалізації через призму опису населених пунктів. А. Бюшінг навів статистичні відомості щодо кількості й релігійного складу населення, використав порівняльно-географічний метод для виділення історико-географічних й етнографічних рис окремішності Галицького краю від етнічної Польщі, Підкарпатської Русі від католицької Мадярщини, населеної козаками Білгородщини від московитів і примусово русифікованого о тій порі корінного мордово-меря-чувасько-черемиського населення глибинних земель європейської частини Росії. (Про розмах при Єлизаветі й Катерині II примусової русифікації⁷ й колоніально-політичної асиміляції корінного населення організованих у губернії земель України, Татарстану, Чувашії, Удмуртії, Марій Ел, Мордовії і Башкортостану див. відповідну літературу сучасних дослідників – “Країна Моксель, або Московія” (2009–2010) В. Білінського, “Enlightened despotism in Russia: the reign of Elisabeth, 1741–1762” (1987) Ф. Бреннана [1], “Историческая география России в связи с колонизацией” (1909) М. Любавського, “Империя. Собрание земель русских” (2011) М. Голденкова тощо, а також бібліографічно-рідкісну книгу очевидця цих кривавих

⁷ Наприклад, перша кирилична граматика марійської мови пера українського митрополита-просвітителя В. Пуцєка-Григоровича, адаптована до нового імперського правопису, з’явилася в 1775 р., а до того численні й вельми войовничі черемиси стійко опиралися спробам насильної християнізації, русифікації й колоніального закріпачення, визнаючи себе добровільними данниками й внутрішньо автономними вассалами російських царів.

колонізаційних процесів І. Фішера “Сибирская история с самого открытия Сибири до завоевания сей земли российским оружием” (СПб, 1774).

Щодо новоутвореного Королівства Галичини й Володимирії, згідно з А. Бюшінгом, то у 1780 р. його характеризували такі статистичні дані: поселенська мережа: міст 261, містечок 67, сіл 6 429; сакральна мережа: костелів 1 066, церков 2 955, синагог 244; кількість населення: усього 2 797 119, у тім числі християн 2 627 817, євреїв 151 302, чужинців 8 599; становий склад охрещеного населення: священників 7 609, шляхтичів 29 911, урядовців і достойників 17 135, міщан 105 414, німців (жителів передмість – ?) 1 119, [вільних] селян 94 888, залежних селян-халупників 446 703; статеві-вікова структура охрещеного населення: літніх 3 725, у працездатному віці 67 586, дітей віком 1–12 років 437 461, хлопців віком 13–17 років 112 522, жінок 1 303 444; населення “віри ізраелітської”: усього 151 302, у тім числі одружених чоловіків 37 258, неодружених і вдівців 38 790, жінок 75 354. У 1780 р. народилося християн: чоловіків 91 765, жінок 79 163, померло, відповідно, 47 454 і 43 255 осіб. У 1780 р. народилося євреїв: чоловіків 4 163, жінок 3 509, померло, відповідно, 1 939 і 1 610 осіб. Укладено 69 058 християнських і 833 “ізраелітські” шлюби. Худоби в населення налічувалося: коней 286 965, волів 305 016 [6]. Новіші статистичні й економіко-географічні дані А. Бюшінга про Галичину за 1783 р. свого часу проаналізував А. Вахнянин [30].

Більшість інших найвагоміших праць А. Бюшінга, присвячених Галичині, Закарпаттю й українським провінціям Російської імперії, представлені майже в кожному з 25 томів часопису “Magazin für die neue Historie und Geographie” (Гамбург, 1767–1793) та 6 томів картографічних збірників “Lebens-geschichten denkwürdiger Personen” (Гамбург, 1783–1789). У “Часописі історії та географії сучасної епохи” періодично друкували матеріали з демографічної, торговельної експортно-імпоротної, виробничої й агрогосподарської статистики Королівства Галичини й Володимирії, портів Південної України і Наддніпрянщини, описи географічних експедицій і подорожніх країнознавчих замальовок європейських мандрівників українськими землями тощо.

Усі томи часопису “Magazin für die neue Historie und Geographie” (див. рис. 5) мають зручний географічно-країнознавчий принцип структуризації текстів. Відомості про українські землі, географічні нариси та звіти про подорожі теренами України, з огляду на її розшматування чужинецькими монархіями, більш-менш пропорційно представлені в таких структурних підрозділах часопису, як “Росія”, “Польща” та (після першого поділу Польщі (1772) “Священна Римська Імперія Габсбургів”, а в кількох випусках часопису за 70-ті роки XVIII ст. – також в окремому тематично-країнознавчому розділі “Королівство Галичини та Володимирії”.

Наприклад, варта уваги реляція про подорож Й. Лерхе 1772 р. із Санкт-Петербурга в Молдову, опублікована за редакцією А. Бюшінга в цьому збірнику за 1773 р. [22]. Близько 40 % її тексту присвячено комплексним країнознавчим подорожнім нотаткам про Україну – її густонаселені землі, освічене й заможне населення за всіма ознаками відмінне від російського й подібне до мешканців Європи, її природні багатства й господарську організацію, забудовні й рільничі особливості тощо. Маршрут мандрівки пролягав через Київ, Наддніпрянщину й Поділля, що дало змогу автору тонко виділити їхні окремі етногеографічні відмінності. Серед статей інших авторів цього випуску збірника варті уваги географічний опис південно-українського степу, описи подорожей у Крим, пониззя Дніпра й Дунаю та ін.

Майже повністю “забуті” сучасними українськими дослідниками “Щотижневі повідомлення про нові карти, географічні, статистичні та історичні дослідження і книги” А. Бюшінга (див. рис. 5), де непоодинокі трапляються цікаві реляції й анотації рукописів численних тогочасних мандрівників українськими землями, є передруки низки картографічного й статистичного матеріалу з 70–80-х років XVIII ст. тощо [3].

Рис. 5. Титульні сторінки наукових часописів А. Бюшінга “Щотижневі повідомлення про нові карти, географічні, статистичні та історичні дослідження і книги” (Wöchentlichen Nachrichten von neuen Landkarten, geogr., statist. und histor. Büchern und Sachen, 1773–1787) та 25-томного збірника наукових праць, статистично-географічних оглядів, реляцій, щоденників подорожей і матеріалів географічних експедицій “Часопис історії та географії сучасної епохи” (Magazin für die Historie und Geographie der neueren Zeit, 1767–1793)

Цінними історико-картографічними джерелами є складені А. Бюшінгом “Карта Польщі й окупованих нею в XVI ст. провінцій” [21] з окремою (к. XV) картою адміністративно-територіального поділу Галичини (1793) та “Генеральна карта Російської імперії” (1769) [25].

Питанням історичної й сучасної економічної географії півдня України цілком присвячена праця А. Бюшінга “Короткий нарис минулого і сучасного земель Кримської Татарії, а також імпорту й експорту з різних приморських міст на узбережжі Чорного моря (...)” (1787), що містить першу детальну топографічну карту Криму [2]. Цінність її – у розкритті транзиту українськими купцями збіжжя й краму в татарські портові

міста, у тім числі в ключовий транзитно-перевантажний порт міжнародної торгівлі гетьманської старшини на Чорному морі – місто Хаджибей (укр. Кацубіїв), українсько-вірменсько-татарське населення якого російські війська вирізали в ході кривавого штурму 1789 р. (у 1793 р. росіяни відбудували цю фортецю, а в 1794 р. Катерина II звеліла розгребти хаджибейське попелище й закласти нове портове місто Одесу).

Світоч європейської географічної науки відвідував Львів, описав його і Галицький край у “Листах зі Львова” [5], імовірно, виголосив кілька лекцій у Львівському університеті [26], за результатами перепису населення 1780 р. опублікував таблиці географічної статистики новоутвореної провінції Галичини й Володимирії та економіко-географічну розвідку про деякі справи галицькі [30].

Отже, Антон Фрідріх Бюшінг – один з найвидатніших європейських географів другої половини XVIII ст. – зробив значний внесок у географічне вивчення українських земель та формування академічного блоку географічних відомостей про них у системі класичної німецької, англійської і французької географічної освіти. Саме з його книг, передусім, сучасна географічна спільнота черпає історико-географічні відомості про Україну епохи другої половини XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Brennan F. James*. Enlightened despotism in Russia: the reign of Elisabeth, 1741–1762 / F. James Brennan. – London : P. Lang, 1987. – 295 p.
2. [*Busching A. F.*]. A Short Account of the Ancient and Modern State of Crim-Tartary and of the Imports and Exports at the Different Maritime Towns on the Coast of the Black Sea / A. F. Busching et al. (...) / Ed. by Willis Richard. – London : Couchman and Fry, 1787. – 270 p.
3. [*Büsching A. F.*]. Anton Friderich Büschings... wöchentliche nachrichten von neuen landcharten, geographischen, statistischen und historischen büchern und sachen / A. F. Busching. – Berlin : Haude und Spener, 1773–1787.
4. *Busching A. F.* A New System of Geography: in Which Is Given a General Account of the Situations and Limits, the Manners, History, and Constitution of the Several Kingdoms and States in the Known World: and a Very Particular Description of Their Subdivisions and Dependencies, Their Cities and Towns, Forts, Sea-Ports, Produce, Manufactures and Commerce... by A. F. Busching. – London : A. Millar, 1762. – T. I. – 556 p.
5. *Büsching A. F.* Briefe aus Lemberg in Galizien / A. F. Büsching // Wöchentliche Nachrichten von neuen landcharten, geographischen, statistischen und historischen büchern und sachen. – Berlin : Haude und Spener, 1782. – № 28.
6. *Büsching A. F.* Erdbeschreibung der Königreiche Dänemark, Norwegen und Schweden, des Herzogtums Finnland, Liesland und der Provinz Ingermannland. Ein Auszug, zum Gebrauch bey dem gegenwärtigen Kriege zwischen Russland und Sweden / A. F. Büsching. – Frankfurt : in der Jägerlischen Buchhandlung, 1788. – 1180 s.
7. *Büsching A. F.* Europa und den nordlichen Theil von Asia enthält / Anton Friderich Büschings. – Hamburg : Bohn, 1772. – 992 s.

8. *Büsching A. F.* Europa: Zweyte Einleitungskarte Zum ersten Theile des Schauplatzes der fünf Theile der Welt nach und zu Büschings grosser Erdbeschreibung / A. F. Büsching. – Wien, 1789. – 1 Kt. (28×23 cm).
9. *Büsching A. F.* Geografia Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, tudzież innych Prowincyi do nich należących / A. F. Büsching / przełożył na polski A. E. Kuropatnicki. – Lipsk, Drezno, 1768. – 224 s.
10. *Büsching A. F.* Géographie Universelle. T. II : la Russie, la Prusse & la Pologne / traduite de l'Allemand de Mr. Büsching. Fur fa cinquième Édition, avec des Augmentations & Corrections, qui ne fe trouvent pas dans l'Original / A. F. Büsching. – Strasbourg : Chez Bauer & Com., 1763. – 760 p.
11. *Büsching A. F.* Geographie Universelle. T. 1 : Contenant la Russe, la Prusse & la Pologne / A. F. Büsching. – Strasbourg : Bauer, 1768. – 770 p.
12. *Büsching A. F.* Geschichte des russischen Reichs unter Peter dem Großen / Hrsg.: Voltaire; Hube, Johann Michael. – Frankfurt : Brönnner, 1763. – 310 s. + 2 Kt.
13. *Büsching A. F.* Letter [Електронний ресурс] / A. F. Büsching. – Режим доступу: <http://waller.ub.uu.se/30670.html>
14. *Büsching A. F.* Neue Erdbeschreibung oder Universal Geographie / A. F. Büsching. – Hamburg : Carl Ernst Bohn, 1754. – Vol. I. – 980 s.
15. *Büsching A. F.* Neue Erdbeschreibung. Roelcher Dänemark, Norwegen, Schweden, das ganze russische Reich, Preussen, Polen, Galizien und Lodomerien, Ungarn, Siebenbürgen, die europäische Türckey, und den Krimischen Staat enthält / A. F. Büsching. – Hamburg : Carl Ernst Bohn Bohn, 1777. – 1136 s.
16. *Büsching A. F.* Nuova geografia / A. F. Büsching. – Venezia : presso Antonio Zatta, 1782. – 1144 s.
17. *Büsching A. F.* Vorbereitung zur Europäischen Länder- und Staatenkunde : nebst einer statistischen Uebersicht des jetzigen Europa / A. F. Büsching. – Regensburg : Reuttlingen, 1804. – 505 s.
18. Büsching, Anton Friedrich // Encyclopædia Britannica. 11th ed. / Ed. Chisholm Hugh. – Cambridge : Cambridge University Press, 1911. – P. 34.
19. Büsching's Leben / A. H. F. von Schlichtegroll // Supplementbande von Schlichtegroll's Nekrolog für die Jahre 1790–1793. – Erste Abth. – S. 58–146.
20. *Hoffmann P.* Anton Friedrich Büsching (1724–1793). Ein Leben im Zeitalter der Aufklärung / P. Hoffmann. – Berlin : Berlin-Verl. Spitz, 2000. – 240 s.
21. Karte von Polen und den angränzenden Provinzen in XVI Blättern: nach H. O. C. Büsching Erdbeschreibung und den besten Hülfsmitteln entworffen / D. F. Sotzmann. – Berlin : im Verlag der K. P. Ac. Kunst u. Buchhandlung, 1793.
22. *Lerche J.* Reife von Ct. Petersburg nach der Moldau, 1772 / J. Lerche // Magazin für die neue Historie und Geographie. – Hamburg, 1773. – S. 203–248.
23. *Löwenberg Ju.* Büsching, Anton Friedrich / Ju. Löwenberg // Allgemeine Deutsche Biographie. – Leipzig : Duncker & Humblot, 1876. – Band 3. – S. 644.
24. *Sitwell O. F. G.* Four Centuries of Special Geography: An Annotated Guide to Books that Purport to Describe All the Countries in the World Published / O. F. G. Sitwell. – New York : UBC Press, 2011. – 680 p.
25. *Totius Imperii Russici Tabula Generalis* / A. F. Büsching. – Berolin [Berlin] : Auspiciis Academiae Regiae Scientiarum et artium Berolin, 1769.

26. Zustand der Universitet Lemberg in Galizien, 1788. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ub.uni-bielefeld.de
27. [Бишинг А. Ф.]. Антона Фридриха Бишинга Руководство к полезному познанию географического и политического состояния европейских государств и республик / пер. с нем. А. Разумовым. – СПб. : Изд. при Имп. Акад. наук, 1763. – 180 с.
28. [Бишинг А. Ф.]. Д. Антона Фридриха Бишинга из Сокращенной его географии три главы о географии вообще, о Европе и о Российской империи, переведенныя с немецкаго на российской язык Иваном Долинским. – М. : печ. при Имп. Моск. ун-те, 1766. – ([6]), 104, ([8]) с.
29. Грушевський М. Як жив український народ. Коротка історія України / Вид. 2-ге; Михайло Грушевський. – Царгород : 3 друкарні “Союза визволення України”, 1915. – 108 с.
30. Н. В. [Анатоль Вахнянин]. “Географічні і статистичні вісти про королівство галицко-володимирске” з року 1783 // Дѣло. – 1889. – 15 черв.

REFERENCES

1. Brennan, F. James (1987). *Enlightened despotism in Russia: the reign of Elisabeth, 1741–1762*. London: P. Lang, 295 pp.
2. [Busching, A. F.]. (1787). *A Short Account of the Ancient and Modern State of Crim-Tartary and of the Imports and Exports at the Different Maritime Towns on the Coast of the Black Sea*. London: Couchman and Fry, 270 pp.
3. [Büsching, A. F.]. (1773–1787). *Anton Friderich Büschings... wöchentliche nachrichten von neuen landcharten, geographischen, statistischen und historischen büchern und sachen*. Berlin : Haude und Spener.
4. Busching, A. F. (1762). *A New System of Geography: in Which Is Given a General Account of the Situations and Limits, the Manners, History, and Constitution of the Several Kingdoms and States in the Known World: and a Very Particular Description of Their Subdivisions and Dependencies, Their Cities and Towns, Forts, Sea-Ports, Produce, Manufactures and Commerce...* by A. F. Busching, I. London: A. Millar, 556 p.
5. Büsching, A. F. (1782). *Briefe aus Lemberg in Galizien. Woechentliche Nachrichten von neuen landcharten, geographischen, statistischen und historischen büchern und sachen*, 28, Berlin: Haude und Spener.
6. Büsching, A. F. (1788). *Erdbeschreibung der Königreihe Dänemark, Norwegen und Schweden, des Herzogtums Finnland, Liesland und der Provinz Ingermannland. Ein Auszug, zum Gebrauch bey dem gegenwärtigen Kriege zwischen Russland und Sweden*. Frankfurt: in der Jägerlischen Buchhandlung, 1180 pp.
7. Büsching, A. F. (1772). *Europa und den nordlichen Theil von Asia enthält*. Hamburg: Bohn, 992 pp.
8. Büsching, A. F. (1789). *Europa: Zweyte Einleitungskarte Zum ersten Theile des Schauplatzes der fünf Theile der Welt nach und zu Büschings grosser Erdbeschreibung*. Wien, 1 Kt. (28×23 cm).
9. Büsching, A. F. (1768). *Geografia Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, tudzież innych Prowincyi do nich należących*. A. E. Kuropatnicki (translated into Polish). Lipsk, Drezno, 224 pp. (in Polish).

10. Büsching, A. F. (1763). *Géographie Universelle. II: la Russie, la Prusse & la Pologne*. Strasbourg : Chez Bauer & Com., 760 pp.
11. Büsching, A. F. (1768). *Geographie Universelle. I: Contenant la Russe, la Prusse & la Pologne*. Strasbourg: Bauer, 770 pp.
12. Büsching, A. F. (1763). *Geschichte des russischen Reichs unter Peter dem Großen*. Voltaire, Hube, & Johann, Michael (Eds.). Frankfurt: Brönnner, 310 pp., 2 Kt.
13. Büsching, A. F. *Letter*, available at: <http://waller.ub.uu.se/30670.html>
14. Büsching, A. F. (1754). *Neue Erdbeschreibung oder Universal Geographie, I*. Hamburg: Carl Ernst Bohn, 980 pp.
15. Büsching, A. F. (1777). *Neue Erdbeschreibung. Roelcher Dänemark, Norwegen, Schweden, das ganze russische Reich, Preussen, Polen, Galizien und Lodomerien, Ungarn, Siebenbürgen, die europäische Türckey, und den Krimischen Staat enthält*. Hamburg : Carl Ernst Bohn Bohn, 1136 pp.
16. Büsching, A. F. (1782). *Nuoua geografia*. Venezia: presso Antonio Zatta, 1144 pp.
17. Büsching, A. F. (1804). *Vorbereitung zur Europäischen Länder- und Staatenkunde: nebst einer statistischen Uebersicht des jetzigen Europa*. Regensburg: Reuttlingen, 505 pp.
18. Chisholm, Hugh (Ed.). (1911). Büsching, Anton Friedrich. *Encyclopedia Britannica* (11th ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 34.
19. von Schlichtegroll, A. H. F. Büsching's Leben. *Supplementbande von Schlichtegroll's Nekrolog für die Jahre 1790–1793*. Erste Abth. 58–146.
20. Hoffmann, P. (2000). *Anton Friedrich Büsching (1724–1793). Ein Leben im Zeitalter der Aufklärung*. Berlin: Berlin-Verl. Spitz, 240 pp.
21. Sotzmann, D. F. (Ed.). (1793). *Karte von Polen und den angränzenden Provinzen in XVI Blättern*: nach H. O. C. Büsching Erdbeschreibung und den besten Hülfsmitteln entworfen. – Berlin: im Verlag der K. P. Ac. Kunst u. Buchhandlung.
22. Lerche, J. (1773). Reife von Ct. Petersburg nach der Moldau, 1772. *Magazin für die neue Historie und Geographie*. Hamburg, 203–248.
23. Löwenberg, Ju. (1876). Büsching, Anton Friedrich. *Allgemeine Deutsche Biographie, 3*. Leipzig: Duncker & Humblot, 644.
24. Sitwell, O. F. G. (2011). *Four Centuries of Special Geography: An Annotated Guide to Books that Purport to Describe All the Countries in the World Published*. New York: UBC Press, 680 pp.
25. Büsching, A. F. (1769). *Totius Imperii Russici Tabula Generalis*. Berolin [Berlin]: Auspiciis Academiae Regiae Scientiarum et artium Berolin.
26. Zustand der Universitet Lemberg in Galizien, 1788, available at: www.ub.uni-bielefeld.de
27. [Büsching, A. F.] (1763). *Antona Fridrikha Büschinga Rukovodstvo k poleznomu poznaniiu geograficheskago i politicheskago sostoianiia evropeiskikh gosudarstv i respublik*. Razumov, A. (translated from German). Sankt-Petersburg: Izdatelstvo pri Imperatorskoi Akademii nauk, 180 pp. (in Russian).
28. [Büsching, A. F.] (1766). *D. Antona Friderika Bishinga iz Sokrashchennoi ego geografii tri glavy o geografii voobshche, o Evrope i o Rossiiskoi imperii, perevedennyia s nemetckago na rossiiskoi iazyk Ivanom Dolinskim*. Moskva: pechat' pri Imp. Moskovskom universitete ([6]), 104, ([8]) pp. (in Russian).
29. Hrushevskiy, M. (1915). *Yak zhyv ukraïnskyi narod. Korotka istoriia Ukrainy* (2nd ed.). Tsarhorod: Z drukarni “Soiuza vyzvolennia Ukrainy”, 108 pp. (in Ukrainian).

30. N. V. [Anatol Vakhnianyn]. (1889). "Heohrafychni i statystychni visty pro korolivstvo halytsko-volodymyrskе" z roku 1783. *Dilo*, 15 June (in Ukrainian).

*Стаття: надійшла до редакції 25.07.2015
доопрацьована 19.09.2015
прийнята до друку 15.10.2015*

GEOGRAPHY OF UKRAINIAN LANDS IN SCIENTIFIC HERITAGE OF FAMOUS GERMAN GEOGRAPHER ANTON BUSCHING

Mykhailo Rutynskyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko Str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

A. Busching is one of the greatest European geographers of second half of the XVIII century. The most fundamental work – *Neue Erdbeschreibung oder Universal Geographie* (1754) – brought him worldwide fame only during his lifetime was reprinted eight times and has been translated into almost all European languages.

A. Busching systematized geographic information is very valuable source of historical geography of Ukraine. Each new reissue of the information (including statistics) A. Busching meticulously update, detailed and changed with the times era. In the 60's gave a lengthy description of Ukrainian lands Red Ruthenia as part of the Kingdom of Poland. In the 70's he was first among European geographers who published a geographical description of the Kingdom of Galicia and Lodomeria. In the 80's A. Busching published a series of statistical-geographical studies of new data on the geography of population, economy, communications and commerce Western, Central and Southern Ukrainian lands.

The role and contribution of A. Busching in a geographical study of Ukraine in the second half of the seventeenth century are considered. In 1762–1763 A. Busching introduced to the world geographical community a new generalizing geographical name of the country, which was known from earlier treatises as Kievan Rus, Red Ruthenia, Cossacks' province. The title of the relevant section of it preserved colonial official name given in 1764 by Catherine II disbanded it Hetman state – Little Russia. But below its geographical characteristics, this definition was begun: "The country of the Cossacks, usually called Ukraine..." A. Busching filed a brief geographical reference of all provinces and major cities of Ukraine.

Busching's books interesting information about her administrative-territorial structure, number cities, geography of trade, state of the river and road transport, formation centres manufactured crafts etc.

A. Busching in 1772–1775 was the first systematized scientific community for world geography major geographic information system on the new administrative-territorial unit Europe – the Kingdom of Galicia and Lodomeria – successor of earlier Principality of Galicia-Volyn Rus and Rus country. A. Busching is the author of the first survey maps of Europe that reflect this geographical unit.

Content and factual materials of the scientific heritage of geographer were critically analysed and modified. It is shown the value of certain works of the scientist for historical-geographical studios and territorial development of Ukrainian lands that period.

Key words: Ukraine, the Ukrainian lands, historical geography, scientific heritage, A. Busching.